

Pannoniae - The Chronological Position of the Pannonian Martyrs in the Course of Diocletian's Persecution; str. 263.-289.) pruža osnovne podatke o panonijskim mučenicima na temelju literarnih izvora (Martyrologium Hieronymianum i legende), daje pregled pitanja koja su dosad bila razmatrana u historiografiji i predlaže kronološke odrednice za smrt mučenika. Autorica između ostaloga spominje mogućnost da su mučenici Montan i Maksima, ukoliko su doista stradali 26. ožujka 304., bili prve žrtve četvrtog Dioklecijanovog edikta. Štoviše, možda se u vezi s time može postaviti teza o carevu boravku u Panoniji (na putu iz Ravene u Nikomediju) u ožujku 304. i njegovom osobnom zauzimanju za objavljivanje edikta. Po predloženoj kronologiji panonijskih mučeništva Galerije ne bi proganjao kršćane 303., već bi do progona došlo tek s Dioklecijanovim boravkom u Panoniji. To bi bio prilog tvrdnji o Galerijevoj neutralnoj ulozi u progonu kršćana.

Miran Špelič u članku Počeci monaštva u akvilejskoj i susjednim crkvama (The Beginnings of Monasticism in Aquileian and Neighbouring Churches; str. 291.-297.) prikazuje začetke monaškog života na području akvilejske crkve i današnje Slovenije. Autor je pritom analizirao četiri kršćanska spisatelja (Viktorina iz Petovione, Jeronima iz Stridona, Rufina iz Konkordije i biskupa Hromatija Akvilejskog).

Rajko Bratož u članku Kristijanizacija sjevernojadranskog i zapadno-balkanskog prostora u 4. stoljeću (Christianisierung des Nordadria- und Westbalkanraumes im 4. Jahrhundert; str. 299-366) daje iscrpan pregled širenja kršćanstva na prostoru Sjevernog Jadrana i Zapadnog Balkana tijekom četvrtog stoljeća. Članak je podijeljen u pet jedinica: Izvori i stanje istraživosti; Kršćanske zajednice u Konstantinovo vrijeme; Raširenost kršćanstva u vrijeme kristoloških borbi; Pobjeda pravovjernog kršćanstva nad heterodoksnim skupinama i poganstvom; Religijsko-politički odnosi na prijelazu iz četvrtog u peto stoljeće. Autor posebno naglašava kako

nedostatak izvora onemogućava da se proces u cijelosti osvijetli, ali se ipak s popriličnom sigurnošću može zaključiti da je kristijanizacija od oko 300. do oko 400. godine znatno napredovala. Zanimljivo je spomenuti da bitka na Frigidu nije našla nikakav odjek u spisima tadašnjeg akvilejskog biskupa Hromatija, iako je, prema Bratožu, označavala najvažniji političko-vojni čin u postupnom procesu izgradnje kršćanskog Carstva (str. 341).

Zbornik završava Zaključnim razmatranjima Adolfa Lippolda (Zusammenfassende Schluss-betrachtungen; str. 367-374), koja su tiskana i u slovenskom prijevodu (str. 375.-382). U njima se daje sažeti pregled sadržaja svakog pojedinog članka. Na samom kraju zbornika nalaze se popis kratica (383-387) te kazala osobnih imena (str. 389-397) i zemljopisnih naziva (str. 398-407).

Hrvoje Gračanin

HRVATSKA GIMNAZIJA U PAZINU 1899. - 1999.

ZBORNİK RADOVA
GIMNAZIJA I STRUKOVNA ŠKOLA
JURJA DOBRILE PAZIN, 1999.

Zbornik kojeg ovdje predstavljamo donosi plodove rada znanstvenika sa međunarodnog znanstvenog skupa pod naslovom *Hrvatska gimnazija u Pazinu 1899. - 1999.* održanog od 28. do 30. listopada 1998. godine u Zagrebu i Pazinu u okviru programa proslave stote obljetnice utemeljenja prve hrvatske gimnazije u Istri.

Nakon sadržaja i programa znanstvenog skupa slijedi predgovor ovog omašnog zbornika iz pera njegovog urednika Josipa Šikličića, inače, i samog profesora današnje gimnazije. Iz njegovog kraćeg osvrta ističemo: "Sa sigurnošću možemo tvrditi da bi se povijesni tijekom dvadesetog stoljeća na tlu Istre odvijali sasvim drugačije da krajem devetnaestog stoljeća nije utemeljena Hrvat-

ska gimnazija u Pazinu i da nije, tijekom kratkih 19 godina svoga postojanja, obavila svoju povijesnu misiju.” (11). Citiranu rečenicu moguće je prihvatiti kao poticaja u daljnjim promišljanjima istarske povijesti 19. i 20. stoljeća, a koliko je ona činjenično utemeljena vidljivo je i iz narednih članaka.

Akademik Petar Strčić otvara ovaj zbornik opsežnom studijom *Deset značajki povijesti Istre s Pazinom u drugoj polovini 19. i u prvoj polovini 20. stoljeća (S odabranom literaturom)* (13-40). U uvodnom dijelu autor daje kraći pregled političko-administrativne povijesti Istre i Kvarnera, a nastavlja ocrtavanjem gospodarske situacije tog podneblja te političkog i društvenog organiziranja Hrvata u čemu je Crkva odigrala značajnu ulogu. Strčić daje pogled i na dramatična događanja u Istri vremena međuraća i rata ističući kako je potonje “...jedno od najtragičnijih razdoblja u istarskoj povijesnici” (33). Članak zaključuje osvrtom na pariški sporazum iz 1947. godine, nakon čega donosi popis od stotinu i pet naslova knjiga i zbornika koji razmatraju stogodišnje razdoblje tretirano u članku.

Držen Vlahov potpisuje članak *Mjesna općina Pazin u borbi za hrvatsku gimnaziju u Pazinu* (41-62). Na početku autor nas podsjeća na društvene i političke prilike općine Pazin u vremenu borbe za utemeljenje Hrvatske gimnazije, a nastavlja prikazom zahtjeva i prijedloga pazinskih i istarskih političara koji idu za tim da se u Pazinu osnuje hrvatska škola. Tako je došlo i do rezolucije Vjekoslava Spinčića od 10. srpnja 1895. u Carevinskom vijeću kojom traži od vlade da poduzme sve potrebne mjere oko otvaranja gimnazije sa hrvatskim jezikom u Pazinu. Godine 1898. općinska delegacija je od cara uspjela ishodovati privolu, pa je već naredne godine počela i sa nastavom. Kako su uslijedili protesti Talijana već je u rujnu 1899. otpočela s radom i talijanska gimnazija.

Borba Talijana i talijanaša protiv osnivanja hrvatske gimnazije u Pazinu (63-78) članak je Jakova Jelinčića. Cilj ovog rada

je “prikaz protestnog skupa održanog u Trstu 15. siječnja 1899. godine povodom osnivanja hrvatske gimnazije u Pazinu.” (64) čijim je povodom tiskana spomen - knjižica u kojoj su objavljeni svi materijali s tog skupa kojem su prisustvovali mnogobrojni talijanski političari iz raznih tijela, pa tako i iz Bečkog parlamenta, Istarskog i Goričkog provincijskog sabora. Knjižica *Atti della solenne adunanza dei XV genaio MDCCCIC pubblicati per cura del Municipio di Trieste* prvorazredni je povijesni izvor kojeg bi po mišljenju Jelinčića trebalo objaviti s popratnim komentarom, jer ona može biti “trajni memento” koji će pokazivati napor Hrvata za očuvanje vlastitog identiteta. U prilogu se nalazi popis prezimena na koje se nailazi u telagramima iz Pazina kao podrška tršćanskom skupu.

Milivoj Čop potpisuje autorstvo najopsežnijeg priloga *Carsko-kraljevska velika državna gimnazija u Pazinu od 1899. do 1918. godine.* (79-136). Godine 1899. gimnazija je ustrojena kao osmogodišnja škola klasičnog smjera pod nazivom Carsko-kraljevska velika gimnazija, pri čemu je oznaka Carsko-kraljevska označavala da je to državna ustanova na državnom trošku, a pridjevak velika ukazuje na njeno osmogodišnje trajanje. Prvi joj je ravnatelj bio Franjo Matejčić, dotadašnji profesor gimnazije u Koprju. Škola je djelovala svih devetnaest godina u istoj zgradi na Buraju, a iznimna je bila 1915. godina kada je morala biti ustupljena ranjenicima koji su stizali sa fronta. Vjeronauk je smatran najvažnijim predmetom, a i sam je vjeroučitelj imao velikog utjecaja na djelatnost učitelja i na školski život uopće. Odmah poslije vjeronauka na važnosti su klasični jezici. Novonastale prilike sigurno su tražile drugačiji pristup obrazovanju koji bi pružao bolje upoznavanje dostignuća prirod-nih znanosti i stjecanja praktičnih znanja za kasnije djelovanje u životu. Tome ide i kritika Čopa njezinoj klasičnoj koncepciji. Analiza podataka koji se odnose na odabir struka nakon gimnazije pokazuje da se učenici nisu

opredjeljivali prema vlastitim afinitetima i sposobnostima, već prema stvarnim prilikama i mogućnostima njihovih roditelja. Školu su pohađala djeca iz cijelog Austrijskog primorja, a školarina se plaćala prema poreznoj osnovici. Da bi se omogućilo školovanje većem broju polaznika Gimnazije utemeljeno je iste 1899. godine Đačko pripomoćno društvo sa zadaćom pomaganja siromašnih učenika. I profesori su dolazili iz širokog dijela cislantanskih zemalja, a isticali su se u brojnim izvanškolskim aktivnostima. Zadnji je dio rada posvećen problematici oko zatvaranja Gimnazije.

Tiskani programi pazinske gimnazije (137-146) predmet su rasprave Josipa Bratulića. U ovom su radu prikazani programi koje je Carska kraljevska velika državna gimnazija tiskala od školske godine 1903/1904. do 1913/1914. Ti su programi interesantni jer se u njima nalaze znanstveni radovi gimnazijskih profesora kao što su Vladimir Nazor, Martin Zgrablić, Mate Kević, Nikola Žic, i Zvonimir pl. Doroghy. Bratulić se u kraćim crtama osvrće na te radove, a obrisno predstavlja i programe njemačke i talijanske gimnazije u Pazinu, te njemačke i klasične gimnazije u Puli.

Talijanski povjesničar Giovanni D' Alessio objavljuje prilog *Problemi školstva i politički problemi - počeci talijanske uprave u Pazinu* (147-164). Hrvatsku gimnaziju u Pazinu je 1918. dao zatvoriti njezin ravnatelj Ivan Kos još prije ulaska talijanskih trupa u Pazin, i to zbog španjolske groznice. Činjenica da se ona više nije otvarala proizlazi iz "...niza zauzetih stajališta koje su svaki puta imali različiti uredi koji su se zanimali za taj slučaj." (147) D' Alessio vidi jedan razlog i u stavovima predstavnika stare liberalno-nacionalne talijanske elite Istre na koje su se oslanjali novopridošli talijanski upravitelji. Tematizirano je pitanje profesora i učenika Gimnazije s obzirom na njihovo držanje u tom vremenu. Razlog što je gotovo sva hrvatska intelektualna klasa emigrirala iz Pazina i ostalih mjesta središnje Istre u Kraljevinu

SHS, po D' Alessiju treba tražiti u fašističkom nasilju koje je između 1920. i 1921. počelo mahnuti i na Pazinštini, ali i u politici predfašističke uprave sa ciljem uništenja političkog i kulturnog uporišta Hrvata. Pri kraju rada dotiče se sudbine učenika Gimnazije, te srednjeg hrvatskog sloja koji je bio eliminiran pošto su Hrvati izbačeni iz državnih službi.

Rano poslijeratno razdoblje raspravlja Radovan Vlakerić u članku *Pazinska gimnazija od 1945. do 1956. godine* (165-176). Pazinska je gimnazija nakon Drugog svjetskog rata obnovljena pod imenom "Hrvatska realna gimnazija". Do godine 1956. naziv je mijenjala prvo u "Hrvatska gimnazija", pa onda u Gimnazija "Otokar Kešovani". Autor nas upoznava sa mnogobrojnim poteškoćama koje su tištile Gimnaziju: skučenost prostora, manjak kvalificiranog nastavnčkog osoblja i udžbenika, sveopća materijalna oskudica. Ozbiljnije rješavanje navedenih problema je započeto gradnjom nove gimnazijske zgrade koja je dovršena 1949. godine. Kako su gimnazije bile otvarane i po drugim mjestima po Istri, to se broj učenika u Pazinu smanjivao, pa je i potreba za Internatom, oko čije se gradnje nastojalo, bivala sve manja.

O najnovijem razdoblju piše Igor Dobrić u članku *Pazinska gimnazija od 1957. do 1999. godine* (177-224). Kroz četiri poglavlja ovog članka, obogaćenog mnogobrojnim statističkim pokazateljima i tablicama, Dobrić iznosi najvažnije momente djelovanja tematizirane škole u posljednjih četrdesetak godina. U prvom poglavlju osvrt je na školsku reformu iz 1956. kada je Gimnazija iz osmogodišnje prešla u četverogodišnju školu, a nastava se i dalje održavala u istoj zgradi (izgrađena 1949. godine) zajedno sa osnovnom školom. Slijedi opis proširenja obrazovnih smjerova, stručnih odjeljenja što je rezultiralo 1972. osnivanjem Srednjoškolskog centra "Otokar Kešovani". Novoj reformi iz 1975. godine kojom se svi novoupisani učenici smatraju polaznicima opće srednje škole, pridan je poseban prostor. Tijekom školske godine

1992/1993. izvršena je još jedna transformacija pazinske škole, ovaj puta Centra odgoja i usmjerenog obrazovanja u Srednju školu Jurja Dobrile Pazin na čemu se ostaje do danas. Nakon višegodišnjih priprema 1992. godine dovršena je nova zgrada sa 4327m² prostora za potrebe škole, a preseljenje je izvršeno 1993. godine. U drugom poglavlju ukazuje se na poteškoće u kojima se nalazila Škola zbog pomanjkanja kvalificirane radne snage, a treće i četvrto poglavlje su rezervirani učenicima gimnazije "... , koji su , uz svoje profesore, uvelike doprinjeli pozitivnom vrednovanju svoje Škole..." (177).

Mladen Milohanić Juvenal autor je rada *Dr. Juraj Dobrila - biskup, veliki mecena đaka i odgajatelj mlade hrvatske inteligencije* (225-236). U ovome članku Milohanić se osvrće na Dobrilino osnivanje stipendijske fundacije za izobrazbu domaćih svećeničkih kandidata , od nazivom "Stipendijska zaklada dr. Jurja Dobrile, porečko-pulskog biskupa" iz 1865. godine. Autor opisuje i osnivanje "Male stipendijske zaklade" iz 1882., te "Rudolfove zaklade" iz iste godine, u koju je Dobrila posljednjih mjeseci prije smrti odaslao preostalu ušteđevinu. Zadnji je dio rada ispunjen priložima.

Tim člankom zatvaraju se prvi dio radova vezanih za povijest Gimnazije. Tijek zbornika se nastavlja dvim radovima koji imaju zadatak upoznati nas sa suvremenim stanjem u toj školi čime su učinili odmak od povijesne problematike. S obzirom na njene materijalne mogućnosti tu je članak Dušana Mijandrušića, *Srednja škola Jurja Dobrile Pazin danas i njezine perspektive*. Pedagog Slavica Žužić nas upoznava sa projektom "Naš put prema kvalitetnoj školi" koji se u ovoj školi provodi unatrag četiri godine. Riječ je o članku naslova: *Primjena suvremenih načina rada u srednjoj školi Jurja Dobrile*.

Slijede rasprave o znamenitim učenicima i profesorima koji su obilježili svojim javnim djelovanjem ovu školu, grad Pazin i Istru u cjelini.

Ante Cukrov objavljuje članak *Fran*

Matejčić u pismima Vjekoslavu Spinčiću (263-286).

Cukrovov rad govori o profesoru Franu Matejčiću, prvom ravnatelju Gimnazije, kroz niz pisama koja je sam Matejčić odašiljao Vjekoslavu Spinčiću. Profesor Matejčić je na dužnost ravnatelja pazinske gimnazije došao iz talijanske gimnazije u Kopru, ali samo na tri godine jer je 1902. bio imenovan pokrajinskim inspektorom za srednje škole. Sva se pisma, osim dva do tri iz 1897. u kojima se javlja o političkoj situaciji u Kopru, odnose na školske probleme, bez obzira pisao ih u ulozu gimna-zijskog profesora, ravnatelja ili inspektora. Najinteresantnija su pisma Matejčića kao nadzornika jer se u njima očitava njegova velika skrb kako na najbolji mogući način pomoći hrvatskoj stvari.

Članak Nedjeljka Mihanovića *Vladimir Nazor i Istra* (287-298) predstavlja književni opus Vladimira Nazora, profesora Pazinske gimnazije, koji je stvaran za vrijeme umjetnikova boravka u Istri od 1903. do 1918. godine. Po Mihanovićevim riječima, to je razdoblje Nazorova najangažiranijeg književnog stvaranja. Naime, i Nazor se pridružio krugu hrvatskih preporoditelja koga su u Istri sačinjavali Matko Laginja, Vjekoslav Spinčić, Matko Madić i Dinko Vitezić, s odlučnošću da "... iskaže svoju riječ otpora i književnog prosvjeda" (289) u djelima kao što su: *Krvava košulja* (1905.), *Krvavi dani* (1908.), *Veli Jože* (1908.), *Istarske priče* (1913.), i *Istarski gradovi* (1917.).

Mladenka Hammer potpisuje tekst *Društveni rad profesora Hrvatske gimnazije u Pazinu* (299-340). Autorica piše o značaju Pazina u preporodnom periodu za Istru te o važnosti i ulozu udruga u ostvarivanju preporodnih ideja. Te su udruge: kulturne, prosvjetne, gospodarske, potporne, zabavne, športske... , kojih je u Pazinu bilo najviše, poprimale, osim uloga koje su imale po svojim pravilima, i političku dimenziju. Slijedi ocjena uloge profesora Gimnazije u spomenutim udrugama, odnosno u društvenom životu Pazina toga doba. Iz

nastavnog osoblja posebno su se isticali: Fran Novljan, Saša Šantel, Martin Zgrablić, Zvonimir Doroghy, Franjo Frankola. Opširnije je analizirana djelatnost "Odbora za prosvjetu" čiji su osnivači bili upravo profesori spomenute škole. Sam je kraj ispunjen opisom udjela profesora u umjetničkom i rekreativnom životu grada, gdje su se posebno istakli Saša Šantel i Zvonimir Doroghy.

Mirjana Strčić daje svoj *Prilog proučavanju života i djela prof. Nikole Žica (1882. - 1960.)* (341-350). Nakon općenitijeg osvrt na značaj Nikole Žica, Strčić prati životni hod tog Krčanina od njegovog rodnog Punta do smrti koja ga je dohvatila u Zagrebu. Diplomiravši povijest i zemljopis u Beču, Žic dobiva namještenje u Pazinu 1906. godine, a 1911. prelazi na Krk, na službu školskog nadzornika za hrvatske škole u krčkom i lošinjskom kotaru. Nakon Prvog svjetskog rata emigrira u Hrvatsku gdje radi kao profesor u Slavonskoj Požegi, pa u Daruvaru i na kraju do umirovljenja 1942. djeluje kao profesor na Učiteljskoj školi u Zagrebu. Autorica se spominje njegovih glavnih objavljenih radova, među kojima ističe dvije knjige *Istra* tiskane 1936. i 1937. za koje kaže da su najcjelovitije Žicovo ostvarenje.

Franjo (Fran) Novljan - natuknice za životopis (351-366) članak je Ferdinanda Tončinića. Tekst donosi elemente životopisa tog Boljunca profesora i javnog djelatnika u Pazinu, Zagrebu, Bjelovaru i Novoj Gradiški. Godine 1905. Novljan dolazi u Pazin kao svršeni profesor matematike i fizike i zapošljava se u Hrvatskoj gimnaziji, gdje ostaje do 1914. kada biva mobiliziran. Po završetku rata vraća se u Pazin gdje postaje povjerenik Narodnog vijeća, a odatle odlazi u Zagreb kod Matka Laginje. Narodno vijeće mu je povjerilo zadaću prijema i smještaja istarskih izbjeglica. Umirovljenje ga zatiče kao ravnatelja II. gimnazije u Zagrebu 1941. Tončinić je posebno istaknuo Novljanovu zagrijanost esperantom, čiji je bio gorljivi pobornik: objavio je i knjigu *Esperanto u 30 lekcija* 1953. godine. Novljan se bavio i

prikupljanjem i opisivanjem etnografskog blaga, te posebno narodnog života i običaja na Boljunštini.

Sljedeći članak Daniele Juričić - Čargo *Slovinci na Hrvatskoj gimnaziji u Pazinu od 1899. do 1918. godine* (367-382) osvrće se na etničku skupinu koja je uvelike pridonjela afirmaciji Pazinske gimnazije. U prvom dijelu članka autorica objašnjava razloge zbog kojih na Hrvatskoj gimnaziji u Pazinu nailazimo i na znatan broj profesora i učenika slovenske narodnosti. Među njima je i Ivan Kos, rodom iz Kneži (Tolmin), koji se istakao kao njezin ravnatelj i to od 1902. do zatvaranja 1918. kada biva umirovljen. Značajan je i profesor Aleksandar Saša Šantel iz Gorice, o kome će biti više riječi u narednom članku Josipa Šiklića. Od znamenitih Slovenaca, koji su svojim radom zadužili Pazinsku gimnaziju, je i Ivan Pregelj. Autorica nadalje donosi popis slovenskih profesora i učitelja na Hrvatskoj gimnaziji u Pazinu, te se osvrće i na slovenske učenike, među kojima ističe kasnije kulturne i javne djelatnike.

Josip Šiklić, uz obavljanje uredničkog posla, prihvatio se i teme *Saša Šantel - profesor Pazinske gimnazije od 1907. do 1918. godine* (383-398). U ovome je radu predstavljena osoba Saše Šantela, dugogodišnjeg profesora Pazinske gimnazije, slikara, skladatelja, likovnog i glazbenog pedagoga, talentiranog organizatora niza kulturnih manifestacija. Šiklić u ovome radu postavlja naglasak na Šantelovu djelatnost u Pazinu u vremenu njegovog pedagoškog rada, kada biva jedan od najuvidanijih javnih kulturnih djelatnika grada. U likovnoj umjetnosti Šantel se iskazao kao plodan ilustrator i kao jedan od pionira novije slovenske grafike, dok se kao glazbenik doticao doticao gotovo svih glazbenih oblika s jasnom crtom istarskog melosa. Na kraju rada se donosi prilog u kojem se podastire popis Šantelovih likovnih i glazbenih djela nastalih u Pazinu temetiziranog vremena.

Alojzije Štoković objavljuje članak *Đačko pripomoćno društvo - najbitnija udruga pri*

ustrojavanju Hrvatske gimnazije u Pazinu (399-412). Đaci Pazinske gimnazije su redovito potjecali sa sela, pa je toj siromašnoj djeci trebalo osigurati barem osnovne materijalne uvjete, a uz to i određenu novčanu stipendiju. Upravo je tu zadaću na sebe preuzelo Đačko pripomoćno društvo osnovano 20. lipnja 1899. godine. Njegova povezanost sa cijelom Hrvatskom očituje se i u imenovanju prvih počasnih članova Društva: Josip Juraj Strossmayer, Fran Kaliser i Slavko Dragić. Među članovima utemeljiteljima ističe se ime zagrebačkog nadbiskupa Jurja Posilovića, a od ustanova Štoković spominje na prvom mjestu Prvu hrvatsku štedionicu iz Zagreba. U ovome se radu ističe važnost te udruge kako za Gimnaziju, tako, posredno, i za cijeli ovaj kraj.

Stipan Trogrlić u članku *Idejna previranja u Pazinskoj gimnaziji (1907.-1914.)* (413-424) promatra unutarnje ideološke podjele Hrvatske gimnazije za koje kaže da ih je nužno "... staviti u širi okvir europskih i hrvatskih sučeljavanja između katoličkog i liberalnog filozofsko-antropološkog, ..., koncepta." (413). Naime, Trogrlić identificira tri prevladavajuće idejne struje: radikalno-katoličku, naprednjačku borbeno-protukatoličku i umjerenu staronarodnjačku struju. Ipak je ton duhov-nom životu davao sukob dviju krajnje suprotstavljenih grupacija. Društva su se u Pazinu organizirala 1908. godine pod nazivima *Đački klub u Pazinu* kao katolička grupa, te društvo *Učka* kao liberalni odgovor. *Učka* je 1910. godine prerasla u đačko glazbeno literarno društvo *Naprijed* s istoimenim glasilom. Iako nije došlo do povezivanja i mirenja tih suprotstavljenih grupacija, njihov je rad zamro tako da idejne podjele tijekom rata nisu opterećivale Pazinsku gimnaziju.

Naslov članka *Stoljeće dr. Stojana Brajše* (425-434) Manona Girona posve je razumljiv iz podatka koji govori da je Stojan rođen u siječnju 1888. u Pazinu, a umro u travnju 1989. kao građanin Gorice. Riječ je o sinu skladateljca Matka Brajše Rašana koji je 1907. maturirao u prvoj generaciji polaznika

Pazinske gimnazije. Studij prava je pohađao u Zagrebu, Beču i Gracu, temom kojeg je i doktorirao. Tijekom studija pridružio se grupi intelektualaca katoličkog duha, a bio je i jedan od osnivača i prvi predsjednik Hrvatskog katoličkog akademskog društva *Dobrila* u Pazinu (1908.-1911.). Iako pravnik prepuštao se i književnom nadahnuću. Godine 1931. emigrira u Jugoslaviju gdje se bavi poglavito odvjetništvom, a 1945. vraća se u talijansku Goricu gdje i umire u 102. godini života.

Boris Biletić radom *Balotina "Stara pazinska gimnazija"* (435-448) "...kraćim naznakama i ponegdje karakterističnim navodima..." podcrtava "...pretežito umjetničke, artistske elemente koji ovo djelo (Stara pazinska gimnazija, E.O.), uz obilnu i dragocjenu u njemu sadržanu faktografiju, i danas čine zanimljivim." (436). Biletić pristupa navedenom djelu manirnom književnog kritičara rasčlanjujući ga u njegovim sastavnicama, osvrćući se ujedno na dosadašnje negativne i pozitivne recenzije. Kada je riječ o žanrovskom određenju, po autoru ovog članka, riječ je o bjelodanom hibridu.

Dražan Vlahov se predstavlja još jednim člankom *Josip Brnobić - glazbeni pedagog, dirigent i skladatelj, učenik pazinske gimnazije* (449-456). Riječ je o polazniku Pazinske gimnazije od 1905. do 1913. koji je svoja prva glazbena iskazivanja predstavio javnosti još za boravka u Pazinu, a pod budnim okom Saše Šantela. Školovanje je nastavio u Ljubljani na Muzičkom konzervatoriju gdje je diplomirao 1923. godine. Završivši studij zaposlio se kao glazbeni pedagog u gimnazijama u Ljubljani, Bihaću, Skopju i Beogradu, te u Učiteljskoj školi u Vršcu. Kraj radnog vijeka dočekao ga je u Rijeci gdje je vršio dužnost direktora Srednje glazbene škole. Umro je u Rijeci 1984. godine gdje je i pokopan. Njegova rukopisna ostavština pohranjena je u Državnom arhivu u Pazinu. Na kraju rada nalazi se popis Brnobićevih poznatijih glazbenih radova.

Davor Šišović člankom *Ernest Radetić - novinar iz Pazinske gimnazije* (457-464)

ukazuje na još jednog učenika Hrvatske gimnazije, čija djela (*Istra pod Italijom, Razbijeni mozaik, Istarski zapisi*) "...uz zapise Mije Mirkovića - Mate Balote, pripadaju u literarno najvrednije zapise o staroj Pazinskoj gimnaziji iz pera nekog od njenih učenika." (457). Radetić pokreće u Zagrebu list *Istra* kao glasilo Istarske emigracije, a 1930. godine obnavlja list za mlade *Mladi Istranin*. Međuti, ni jedan, ni drugi list nisu preživjeli ožujak 1941. Bavio se literarnim radom, pisao je prozu, ali i drame. Umro je u Zagrebu listopada 1980. godine.

Dvojica povjesničara Nevio Šetić i Marino Manin zajedno su objavili studiju naslova: *Daci Pazinske gimnazije u Karlovačkom i Zagrebačkom đlačkom internatu između dvaju svjetskih ratova* (465-490). U uvodnom dijelu autori se osvrću na literaturu i arhivsko građivo koje se odnosi na tu temu. U poglavlju *Djelovanje internata* opisuju se okolnosti pod kojima je internat u Karlovcu nastao 1919. godine, njegov hod do ukinuća 1925. kada su učenici prebaćeni u Zagreb do njegovog konaćnog zatvaranja 1941. godine. Život u internatu je detaljnije analiziran u osam podnaslova: *dolazak u internat i posjeti rodbini, radni dan, odmor i zabava, stega i kazne, kolićina i kakvoća hrane, higijenske i zdravstvene prilike, duhovno ozračje i politićki nazori, te politićka angažiranost pitomaca i sudjelovanje u Drugom svjetskom ratu*. Zadnji je dio rada posvećen rasćlambi knjige *Matica pitomaca* koja sadri podatke o pitomcima za svo vrijeme djelovanja te ustanove.

Željko Maurović donosi ćlanak *Utjecaj školovanja u Pazinskoj gimnaziji na socijalizaciju, sociokulturne stavove i profesionalni status u percepciji bivših maturanata (Sociološki pogled)* (491-496). Autor iznosi rezultate vlastitog ispitivanja sociokulturnog utjecaja Pazinske gimnazije na stavove, status i ugled ućenika koji su maturirali 1967. godine. Ispitivanje je potvrdilo Maurovićevu tezu da su za njihov status najvećma zaslužne pozitivne vrijednosti stećene za vrijeme školovanja.

Magda Rudela u ćlanku *Ućenićki listovi Pazinske gimnazije* (497-510) daje prikaz listova raznih ućenićkih društava od poćetka stoljeća do suvremenosti. Najviše je pažnje posvetila glasilu gimnazijskog literarno-prosvjetnog društva "Naprijed", koje je pod tim imenom izlazilo od 1910. do 1914. godine. Upravo je u tom listu Mate Balota objavio jedno od svojih prvih literarnih ostvarenja: *Kaporal Grga*. Slijedi osvrt na ućenićke listove Ućka, Nova Ućka i list Stvarnost koji se pojavio 1957. godine te je doživio i 40. obljetnicu izlaženja. Na kraju autorica nas podsjeća na list *Timor* kojeg su izdavali izbjegli istarski ućenici đlačkog internata u Karlovcu.

U sljedećih pet ćlanaka donose se podaci o ostalim srednjim školama u Pazinu, kao i o onoj u Voloskom.

Galiano Labinjan potpisuje ćlanak *Gimnazija u Pazinu s nastavom na njemaćkom jeziku (1836. - 1890.)* (511-532). U uvodnom dijelu opisuje se povijest školstva u Pazinu s naglaskom na razdoblju s poćetka 19. stoljeća. Prema Kronici franjevaćkog samostana u Pazinu za 1836. godinu, otvorena je Carsko-kraljevska gimnazija tj. Njemaćka niža gimnazija. Ta je škola djelovala od 1836. do 1873. godine pod drćavnim nadzorom sa profesorskom strukturom unutar franjevaćkog reda. Franjevaćki duh je posebno dolazio do izraženja i ćinjenicom odrćavanja nastave unutar zidina njihovog samostana. Nastava se odrćavala na njemaćkom jeziku, dok su hrvatski i talijanski bili "relativno obvezni" predmeti (526). Carsko - kraljevska velika drćavna gimnazija s nastavom na njemaćkom jeziku u Pazinu je stvorena u srpnju 1873. kada joj sjedište prelazi u zgradu nekadašnje vojarnje. Zbog premalog broja ućenika ta će škola biti reducirana na ćetverorazrednu u razdoblju od 1886. do 1890. godine kada će pak biti preseljena u Pulu.

Antun Hek u ćlanku *Đlački dom - biskupsko sjemenište - Pazinski kolegij* (533-540) donosi podatke o ustanovama koje su djelovale pod krovom današnjeg Pazinskog

kolegija, a čija je prvobitna namjena bila dom za učenike Hrvatske gimnazije u Pazinu. Naime, susret Dinka Trinajstića i Vjekoslava Spinčića sa biskupom Josipom J. Strossmayerom 1903. godine, ishodio je biskupovu naklonost prema projektu buduće gradnje Đačkoga doma. Time je signaliziran početak plodonosne akcije. Zgrada je dovršena 1914. godine, ali je njezina namjena prevedena u svoju suprotnost. Naime, 1938. u njoj je otvoren internat za odnarođivanje hrvatskih đaka pod nazivom *Convitto Fabio Filzi*. To je potrajalo do 1943. godine, a svoj novi život počinje nakon 1945. kada je pretvorena u sjemenište. Kroz deset godina (1954.-1964.) u retiranoj se zgradi odvijala nastava Visoke teološke škole, dok je danas ta zgrada u službi klasične gimnazije specifičnog profila: Pazinski kolegij.

Ženska učiteljska škola u Pazinu (541-550) naslov je teksta Bože Jakovljevića. Njime doznajemo o upornim nastojanjima istarskih učitelja da u Pazinu 1912. godine otvore "Žensku učiteljsku školu" s nastavom na hrvatskom jeziku. Briga o njenom otvaranju bila je povjerena posebnom odboru na čelu sa općinskim načelnikom Šimom Kureličem. Njezin je direktor postao Ivan Kos, a učiteljski je zbor sastavljen od profesora Hrvatske gimnazije i učitelja pučke škole. Ta je škola zatvorena najesen 1918. godine.

Aldo Milotić i Đordano Perušić autori su članka *Poljoprivredna škola u Pazinu* (551-564) Godine 1883. počela je u Poreču s radom Poljoprivredna škola na talijanskom jeziku koji je bio nerazumljiv za veći dio seljačke populacije. Obzirom na to, osnovana je 1905. godine u Pazinu Poljoprivredna škola na hrvatskom jeziku. U ovom se radu iznose činjenice o problemima istarske poljoprivrede u doba osnivanja i zatvaranja Škole s nakanom "...da se ukaže na njezino zaostajanje za europskim okruženjem u primjeni novih tehnoloških postupaka i u ekonomskoj učinkovitosti." (552). Pogled na sadašnje stanje istarske poljoprivrede pruža se u zadnjem dijelu rada.

Druga Hrvatska gimnazija u Istri - Mala komunalna realna gimnazija u Voloskom (565-572) naslov je članka Gorana Crnkovića. Riječ je o školi koju je osnovala i financirala općina Volosko. Odluku o osnivanju gimnazije donijelo je općinsko zastupstvo na sjednici u listopadu 1908. godine, a s radom je započela u rujnu iduće godine. Na čelo Male gimnazije kao ravnatelj je postavljen bivši ravnatelj Velike realne gimnazije u Osijeku, Istranin, Ivan Ribar; dok je izbor nastavnog osoblja pao na priznate stručnjake, prokušane narodnjake. Škola je usprkos nevoljama proživjelim za vrijeme rata, uspjela i njega nadživjeti. Ali je dolazak mira bio presudan, u njenom slučaju - zatvaranje. Naime, od 1921. godine u zgradi bivše Hrvatske gimnazije biva smještena scuola tecnica Dante Alighieri.

Slijedi kraći životopis Antona Mučala, profesora Pazinske gimnazije, u autorstvu njegove kćerke Nade Prica. Širi osvrt na život i djelo Bogdana Cerovca, učenika Hrvatske gimnazije, daje u članku *Bogdan Cerovac, akademski kipar* (577-590) Galiano Labinjan. Posljednji je kraći prilog ovog zbornika onaj Josipa Šikličića *Tugomil Ujčić - učenik i profesor Pazinske gimnazije* (591-593).

Sam je kraj zbornika ispunjen foto zapisom sa znanstvenog skupa.

Ovaj je zbornik radova ispunjen obiljem zanimljivog štiva na temu povijesti školstva i obrazovanja središnje Istre. Sveobuhvatan, multidisciplinarni prikaz navedene problematike kao i stručnost te interdisciplinarnost znanstvenika koji su priložili radove, daje ovom zborniku pečat zamjetne kvalitete. Ustrajan rad uredničke ekipe na čelu sa Josipom Šikličićem podario je javnosti knjigu koja može poslužiti za primjer nekim drugim pokušajima osmišljavanja pisane povijesti škole - školstva određenog kraja.

I na kraju treba odati priznanje Srednjoj školi Jurja Dobrile Pazin, pravnoj sljednici stare Pazinske gimnazije, i Skupštini udruga Matice hrvatske Istarske županije kao organizatorima ovog uspješnog skupa.

Elvis Orbanić

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LIII
ZAGREB 2000.

UDK 93/99

ISSN 0351-2193

Historijski zbornik, god. LIII, str.1-283, Zagreb 2000.

Izdavač

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor

Mirjana Gross

Ivan Kampuš

Franko Mirošević

Ivica Prlender

Tomislav Raukar

Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik

Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:

ABC Clio

Historical Abstracts

America: History and Life

Adresa uredništva

Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:

Horetzky